

NARAVA V IZBRANI AŠKERČEVI POEZIJI DO LETA 1900

LOVRO RIZMAL

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija,
lovro.rizmal@student.um.si

Sinopsis Članek preučí motive iz narave v pesmih Antona Aškerc (1856–1912) do leta 1900. Pesniku je bila njegova rojstna pokrajina Štajerska vir motivov tako iz žive kot nežive narave, v veliki meri je v svojih pesmih upodobil tudi tuja okolja in eksotično naravo, tipično za njih. Pomembno funkcijo ima narava v ustvarjanju tesnobnega in grozljivega razpoloženja v literarni zvrsti baladi, kjer Aškerc upesni tudi fantastične pojave, a na način, da jih lahko pojasnimo tudi kot psihološke. Naravo Aškerc opazi v povezavi s socialno in nacionalno problematiko, uvidi jo tudi kot panteistično enost vsega stvarstva in v obliki ženske boginje. Tolikšna raznolikost obravnavanih prvin Aškerčevih pesmi pove, da je pesnik z njimi prešel takratno obrobnoost svoje rojstne pokrajine in postal del središča slovenske kulture ter pesnik nacionalnega kanona.

Ključne besede:

Anton Aškerc,
narava,
štajerska pokrajina,
tuja okolja,
balada,
panteizem

NATURE IN ANTON AŠKERC'S SELECTED POEMS DATING FROM BEFORE 1900

LOVRO RIZMAL

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia, lovro.rizmal@student.um.si

Abstract The article examines motifs from nature in the poems written by Anton Aškerc (1856–1912) before 1900. Although his native Štajerska region was a vital source of inspiration for motifs from both living and non-living nature, the poet also often wrote about alien environments and their exotic features. Nature plays an essential role in creating a discomfoting, eerie atmosphere in his ballads, to which Aškerc added fantastic phenomena, though in a way that they may be interpreted as psychological. The poet explored nature in relation to social and national issues, and recognised it as a pantheistic unity of all things taking the shape of a goddess. The variety found in the examined elements of Aškerc's poems shows that the poet rose beyond the then marginal role of his native region, reaching into the very heart of Slovenian culture as part of the national literary canon.

Keywords:

Anton Aškerc,
nature,
Štajerska region
(Styrian) landscape,
foreign
environment,
ballad,
pantheism

1 Uvod¹

Anton Aškerc (1856–1912) je prvi štajerski Slovenec, ki se je kot izvirni ustvarjalec in kot eden najvidnejših slovenskih realistov uveljavil v literarni dejavnosti slovenskega središča. V svojih pesmih je upodabljal geografske značilnosti narave in pokrajine južnega dela takratne kronovine Štajerske, kjer je živel od rojstva do l. 1898, ko je prenehal delovati kot duhovnik in se preselil v Ljubljano.² Ne glede na to, da je v svoje pesmi kot motiv vključeval naravo iz okolja, ki ga je obdajalo, v njih večkrat navajal tudi toponime rek, kot so Savinja, Sava in Drava, ki tečejo skozi nekdanjo Štajersko ali jo zamejujejo, ga recepcijsko načeloma ne povezujemo s tem okoljem v taki meri kot denimo Simona Gregorčiča s Soško dolino in Goriško ali Simona Jenka s Sorškim poljem. Aškerc je namreč v svoje pesmi že razmeroma kmalu pričel uvajati motive tujih krajev, narave in pokrajine, med katere je vpletal svoje misli in kritike družbe. Prav racionalizem in motivi iz tujine so njegove pesmi tako zaznamovali, da pri njihovem branju večinoma ne pomislimo več na okolje takrat precej odmaknjenih krajev, v katerih je Aškerc živel in delal. Pesnik je v pesmih sicer vedno ubesedoval motive iz narave, le da je ta postajala vedno bolj splošna in lokalno nedoločljiva. Narava je postala tudi eno izmed njegovih glavnih idejnih torišč, s katerim se stikajo pesnikovo zanimanje za moderno znanost, aktivno pojmovanje budizma, materialistični monizem, panteistični svetovni nazor, tudi socialno misel. Naravo je ugledal kot stvarnost, ki je v panteističnem smislu prepletena z božanskim, in to v nekaterih pesmih razširil do ideje vesolja kot vseobsežne narave. V članku bom skušal na gradivu Aškerčevih izbranih pesmi iz njegovih prvih treh zbirk³ pregledati motive iz narave, in sicer tako iz pesnikove rojstne pokrajine kot tujih okolij ter preraščanje narave v idejo panteistične enosti.

---

¹ Prispevek je nastal v okviru doktorskega študija *Slovenistične študije* na Filozofski fakulteti UM pri red. prof. dr. Jožici Čeh Steger.

² Njegove življenjske postaje do selitve v Ljubljano so bile: Senožeti nad Rimskimi Toplicami, Celje, Maribor, Podsreda, Šmarje pri Jelšah, Sv. Lovrenc v Slovenskih goricah, Vitanje, Sv. Marjeta pri Rimskih Toplicah, Mozirje in Škale pri Velenju.

³ To so: *Balade in romance* (1890), *Lirske in epske poezije* (1896) in *Nove poezije* (1900). Nekaj obravnavanih pesmi je bilo za časa Aškerčevega življenja neobjavljenih, nekaj jih je bilo objavljenih v periodiki, a se pesnik ni odločil, da bi jih uvrstil v katero izmed svojih pesniških zbirk. Takšne pesmi navajam po šesti knjigi Aškerčevega *Zbranega dela*.

2 Motivi narave iz pesnikove rojstne pokrajine

Aškerc štajersko pokrajino⁴ in njeno naravo označuje s splošnimi oznakami. Pokrajina je geografsko sicer raznolika, saj sega od obronkov panonskega do alpskega sveta, zato so takšni tudi motivi, ki izražajo prepoznavnost prehodnega sveta med ravninami in Alpami: njiva, travnik, ravno polje, hrib, strme pečine, gozd, hosta, dolina, vinograd, bistri potok, reka idr. (Stari grad, Anka, Svatba v Logéh, Tri ptice). Značilen za Štajersko je motiv vinorodne pokrajine v Vinski bajki,⁵ a Aškerc so prav tako navdušile Kamniško-Savinjske Alpe, ki jih je imel priložnost spoznati kot kaplan v Mozirju (Mozirju, Spominske knjige poetom). Bivanje v krajih razmeroma blizu meje s Hrvaško (predvsem v Podsredi, a tudi v Šmarju pri Jelšah), zaznamovanih s kulturnim spominom na slovensko-hrvaški kmečki upor iz l. 1572–1573, mu je ob siceršnjem zanimanju za zgodovino spodbudilo nastanek pesmi v ciklu Stara pravda. Pomembna je tudi upesnitev motiva iz življenja Celjskih grofov (Celjska romanca), ki se dogaja v Celju in bližnji okolici. S tem je Aškerc v svoji narodnostni in socialni občutljivosti kot eden izmed najvidnejših literarnih ustvarjalcev slovenskega realizma ti okolji vnesel v slovensko literaturo kot »medij in repozitorij kulturnega spomina« (Juvan 2006: 273).

Navezanost na rojstni dom pesnik izrazi v lirski pesmi Na domu (1882). V njej Aškerc dom primerja z varnim pristanom, svoje življenje pa s plovbo po neznanem morju, ki požira njegove želje in upanja. Podrobneje sicer ne opiše svoje rojstne hiše, njene geografske umeščenosti ali bližnje narave, a poudari svoj pozitivni čustveni odnos do nje: »Bodi pozdravljen, dom moj, srčno, / zopet te vidi moje oko; / ves kakor nekdanj še se mi zdiš, / ko izmed drevja ljubko blestiš« (Aškerc 1991: 23). Zadnja dva navedena verza se ponovita še v predzadnji kitici, pesem se zaključi s strahom lirskega subjekta, da doma ne bo več videl.

⁴ V *Baladab in romancab* je, kakor ugotavlja Anton Slodnjak, Aškerc ustvaril »žanrske slike vaškega življenja«, ki z ubeseditvijo kmečkega okolja štajerske pokrajine dopolnjujejo opise kmečkega okolja drugih pokrajin v prozi Jurčiča, Kersnika in Tavčarja (Slodnjak 1957: 17).

⁵ Ivan Prijatelj jo poimenuje obredno pesem Slovenskih gor, iz katere diha pravi duh kraja, genius loci (Prijatelj 1970: 120).

Pesnik ubeseduje tudi reke. Sava, Drava, Sotla in Savinja⁶ so pomembni dogajalni prostori Aškerčevih epskih pesmi (npr. Cerkvica in preklinjavci, Brodnik, Tri ptice, Ponočna potnica, Skala v Savinji). Gradove v ciklu Stara pravda umesti v geografske enote, poimenovane po rekah: na Sotelsko, Posavje in Krko. Kmetje cesarju (Pred cesarjem) označijo slovensko ozemlje s položajem rek in morja: »Kjer Sava nam vre iz Triglava, / kjer v Adrijo Soča hiti, / kjer vije deroča se Drava, / kjer Mura zelena šumi« (Aškerc 1946: 125), podobno je slovensko ozemlje označeno v pesmi Slovenskim sókolum. Opazna je tudi funkcija reke kot meje (Pri Sotli).

S prostorom Aškerčeve Štajerske je izvorno povezan motiv rudnika, ki ga je pesnik uporabil v Delavčevi pesmi o premogu (1897).⁷ V njej opiše spust z rudniškim dvigalom v jašek in rudarje, ki kot krti kopljejo v šibki svetlobi. Ob tem nagovarja premog, ki so bila nekdaj živa drevesa na površju zemlje, razmišlja o njegovem nastanku in v pesem uvede znan motiv podzemnega škrata, ki se lahko predrami in sproži eksplozijo. Na površju medtem sonce ogreva živa bitja, travo, žito, drevje, rože in človeka, kot je nekdaj ogrevalo ta drevesa. Subjekt poudarja vrednost sončne svetlobe: »Za kruhom svojim mora siromak – / svetloba, užitek, ah, to je za druge!...« (Aškerc 1951: 59).

Aškercu je naravno okolje, ki ga je obdajalo, nudilo še obilo drugih motivov in motivnih drobcev, ki spadajo tako v živo kot neživo naravo. Med temi motivi so različna drevesa: lipa, javor, smreka, bukev (Vaški lipi, Vaška lipa,⁸ Javor in lipa, Jesenske pesmi, Kralj Matjaž), jelka (Afanasij Sjemjonovič), cvetoča jablana (Na bojišču) in hrast (Perunov žrec).⁹ Za označitev deklet in žensk je Aškerc pogosto uporabil motive rož, cvetic ali cvetnih popkov oz. popja, ne da bi te rože podrobneje opredelil (Tam doli sred bele vasi, Poroka, Stava, Navzdol, Romanca o roži), izjemi sta npr. krščanski motiv lilije (Sv. Ciril in Metod, Balada o jezeru) in motiv vijolice (Legenda o zlati roži). Harem označi celo kot cvetličnjak (Dovtipni veliki mogul,

---

⁶ Potrdilo Aškerčevega posebnega odnosa do svojega bližnjega okolja je njegov zapis za reko Savinjo, ki jo je vedno pisal kot Savna, saj je bil tak zapis po njegovem prepričanju etimološko upravičen (Pustoslemšek 1957: 147). V Aškerčevem *Zbranam delu* je mnenje urednikov prevladalo v prid zapisa Savinja.

⁷ Med službovanjem v Škalah pri Velenju se je Aškerc l. 1896 spustil z dvigalom v Lappov rudnik (Boršnik Škerlak 1939: 151). Verjetno je bil prvi slovenski literat, ki je uporabil ta motiv, saj se npr. Kersnik in Tavčar delavstva nista dotaknila (Boršnik 1962: 314).

⁸ Ne glede na podobnost naslovov sta to različni pesmi. Pesem Vaški lipi je Aškerc poslal Levcu l. 1881, a je ta ni objavil, niti je Aškerc ni uvrstil v nobeno pesniško zbirko. Vaška lipa je bila objavljena l. 1882 in je uvrščena v zbirko *Balade in romance*.

⁹ Hrast je v tej pesmi sveto drevo polabskih Slovanov. Aškerc je v času napetosti med slovensko in nemško čutečimi prebivalci, ki so se še posebej izrazito in grobo čutile na Štajerskem, morda želel prikrito nakazati svojo tezo o slovanskem izvoru tega sicer nemškega narodnega simbola.

Satanova smrt). Razmeroma veliko je motivov ptic. To so lastovica, sinica, vrana (Jesenske pesmi, Tri ptice, Boj pri Brežicah, Stava), krokar,¹⁰ vrabec (Zimska romanca), jastreb (Pred cesarjem), sova (Stari grad, Vojakova nevesta), petelin oz. njegovo pero (Tabor, Kronanje v Zagrebu),¹¹ sokol (Slovenskim sókolum) in golob (Mirza), preseneti tudi motiv kanarčka v kmečki hiši (Uroki). Predvsem v epskih pesmih Aškerc uporabi še motive živali, kot so konj (Atila in slovenska kraljica), osel (Pégaz in osel), pes (Črnošolec), govedo (Ukrajinska duma), krt (Delavčeva pesem o premogu), gad (Stari grad) in lovna divjad – volkovi, medvedi, lisjaki in zajci (Stava, Zakaj je v brlogu nastal nemir).

Med motivi iz narave so tudi atmosferski, nebesni in vremenski pojavi ter letni časi. Aškerc predvsem zimo in mraz poveže s socialnim vprašanjem tako v vaškem (Zimska romanca, Balada o sv. Martinu) kot mestnem okolju (Poslednja straža, Za služboj). Zima oz. čas pred začetkom posta lahko označuje tudi čas dekliškega veselja in upanja, saj so takrat tradicionalno po kmečkih hišah hodili snubci (Ledene rože, Zimska idila). V Aškerčevi liriki (Večna pomlad, Vesni, Zaljubljena..., Intermezzo pomladnega jutra) in socialni pesmi (Pomladna oda siromakova) se večkrat pojavi tudi motiv pomladi. Njegovi priljubljeni motivi so še sonce ali sončna svetloba, ki osvetljuje prostor (List iz kronike Zajčke), ščip (Celjska romanca, Balada o sv. Martinu, Vojakova nevesta, Ponočna potnica) in mesečina (Javor in lipa, Buddhova čudesa). Da so takšni motivi Aškercu na splošno blizu, je vidno tudi v drugi kitici pesmi Moja muza, v kateri avtorski lirski subjekt zavrne sentimentalno poezijo mesečine in jo zamenja s poezijo vročih sončnih žarkov.

Narava je po zgledu ljudske pesmi mestoma antropomorfizirana. Najbolj očitno je tako v romanci Anka, ki jo je pesnik oblikoval kot dialog med dekletom, ki je kot pastorka morala oditi od doma in išče svoje mesto v svetu, ter antropomorfiziranimi cveticami, pticami in potokom. Dekle trikrat nagovori različne objekte iz narave s prošnjo, naj ji razodenejo smisel trpljenja in revščine. Medtem ko cvetice in ptice živijo brezskrbno in se niti ne zmenijo zanjo, ji le potok trpko odgovori, da je to v človeški družbi običajen pojav (Aškerc 1946: 25).¹² V ljudski pesmi narava pomaga ubogemu, a usmiljenemu in poštenemu človeku, da ta doseže nepričakovan uspeh, tvori z njim intimno vez, ki pa se je v Aškerčevi Anki pretrgala. Realistično dojetanje

¹⁰ Za krokarja je uporabljena stilno-zvrstno zaznamovana pesniška beseda 'gavran'.

¹¹ Aškerc namesto 'petelinji/petelinov' zapiše narečni pridevnik 'kokotov'. Petelinje pero za klobukom je narodni atribut moškosti in poguma.

¹² Ivan Prijatelj tu ugotavlja »rezki disakord« med opisano naravo in njenim odgovorom dekletu (Prijatelj 1970: 126).

sveta ne priznava več čudežne pomoči, ki jo narava nakloni skromnim in odrinjenim, temveč vidi vplive okolja, družbe in nujnost človekovega lastnega, čeprav morda nikoli popolnoma uspešnega truda. V povezavi z vplivom ljudskega slovstva je izstopajoč tudi pesniški obrazec, ko se paradoksalno pomešajo lastnosti različnih rastlinskih vrst. Aškerc je pri tem uporabil v svojem okolju znani kulturni rastlini bob in oves: »O, to je bilo davno – v tistem času, / ko v stročju oves, bob je zorel v klasju!« (Aškerc 1946: 280). Zgled za takšen motiv, kakor ga je ubesedil v pesmi Istorija o miru, je Aškerc verjetno našel v ruski folklorni poeziji ali Puškinovih umetnih pravljah v verzih.

3 Tuji kraji in okolja

Aškerc je že v prvo pesniško zbirko vključil pesmi z motivi iz različnih prostorskih območij in časovnih obdobij. S skromnimi kaplanskim dohodki in pozneje z duhovniško pokojnino ter s plačo arhivarja na ljubljanskem magistratu si je sam plačeval potovanja, na katerih je do l. 1900 že videl dobršen del Evrope (potoval je npr. po Italiji, Slovaški, Poljski, Češki, Madžarski oz. Ogrski in Balkanu) in stopil v azijski del Turčije. Določene motive tujih okolij, denimo tiste, povezane z Indijo, je lahko povzel iz indijskih pripovedk ali pravlji, ki jih je l. 1883 v Kresu objavljala Karel Glaser (Šrmpf 1978: 116), morda tudi iz knjig o budizmu in iz drugega takratnega tiska. Dušan Pirjevec ob primerjavi Aškerc in pesnikov francoskega Parnasa ugotavlja, da je iskanje motivov v tujini ena od značilnosti pesnika realista. Podobno kot znanstvenik želi tudi pesnik s primerjavo različnih okolij, med drugim s primerjavo tujih verstev s krščanstvom, odkriti splošne zakonitosti (Pirjevec 1958: 1019). Tuja okolja lahko imajo tudi vlogo nekakšne zakrinkane realnosti. Aškerc je namreč v kritiki Cankarjeve in Župančičeve prve pesniške zbirke (1899) zagovarjal orientalsko tematiko, ki naj služi umetniku kot krinka za satiro, sarkazem in persiflažo družbenih razmer (Aškerc 1993: 296).¹³ Aškerc je v začetku pesnjenja k motivom iz tujine, predvsem iz Italije, spodbudil tudi njegov mentor Fran Levec.

Pesnik že v prvi pesmi Sv. Ciril in Metod (1877) omenja pot slovanskih blagovestnikov Cirila in Metoda od Olimpa prek obal Črnega morja do Panonije, a o naravnih značilnosti ne piše. V ciklu Iz popotnega dnevnika (*Lirske in epske poezije*) srečujemo najrazličnejša evropska okolja. Izraziti so motivi sredozemskega okolja,

---

¹³ Tudi Gottschalova *Poetika*, ki jo je Aškerc poznal in upošteval, je za sodobno epsko-lirsko povest ali pripoved priporočala orientalsko eksotične teme (Kos 2001: 201).

npr. sonce in morje (Na hribu Bulgurlu, Po Bosporu, Prinkipo). Pojavijo se novi motivi iz narave, npr. ciprese na muslimanskem pokopališču in platana v Carigradu. V ciklu Iz popotnega dnevnika (*Nove poezije*) večkrat uporabi motiva sonca in sončnega neba, ki spremljata skoraj vse pesmi (V Pompejih, Florencija, Roma). Kot v prejšnjem je tudi v tem ciklu refleksija o morju (O bella Napoli – addio!). Lirski subjekt med plovbo na ladji razmišlja o stapljanju z naravo oz. z njenim mogočnim predstavnikom, morjem, ki kot Sfinga morda hrani še nerazodete skrivnosti bivanja.

Cikel Pavliha na Jutrovem je večinoma kulisa za kritiko domačih razmer. Med motivi in motivnimi drobcami narave v tem ciklu srečamo eksotična okolja, rastline in živali, kot so npr. puščava, mezgi, velblodi, levi, šakali, palma, kokosovi orehi in slon. Opazimo tudi motive, ki se lahko pojavijo tako v tujih kot domačih okoljih: studenec, morje, sonce, livade, žitna polja, vol, osel, pes, škranček (npr. v pesmih Slavnost v Bagdadu, Bogu za hrbtom, Kako se godi v Sužnji vasi). Motivi obeh vrst se v ciklu ponavljajo v vseh pesmih in so zato neizraziti. Glede na izjemne geografske razsežnosti dogajalnega prostora tega cikla, ki zajema kraje od Egipta in Turčije prek Irana do Indije,¹⁴ in s tem povezano raznolikostjo narave ter pokrajin, njihova pesniška ubeseditvev s svojim ponavljanjem ne daje prav prepričljivega vtisa. Motivno izstopa pesem Čudna dežela, saj njen opis spominja na splošne geografske značilnosti slovenskega narodnostnega ozemlja, kot so visoke gore, zelena polja in gozdovi, kar se skupaj s prebivalci te dežele izkaže za aluzijo na slovensko okolje.

Motive eksotične narave Aškerc uporabi tudi v pesmih izven omenjenih treh ciklov kot npr. slona (Fakir), senčen palmov park (Ambapâli) in zatočišče pod palmo (Solus), ponovno srečamo motiv sonca, ki sije v različne prostore (Čaša nesmrtnosti, Svetopolkova oporoka, Bazarska parabola) in svetišča (V Husrev-begovi džamiji). Tudi v popotnih pesmih lirski subjekt opazi in nagovarja reke, npr. Marico in Donavo¹⁵ (Šúmi, Maríca...!, Kazánska sóteska), v pesmih z budističnimi motivi se omenja Ganges¹⁶ (Pramloča, Buda in Ananda), pojavi se motiv Nila (Prva mučenica, Pesnik Selim), Evfrata in špansko-portugalske reke Tajo, v antiki imenovane Tagus (Ilirska tragedija).

Aškerc je za motive svojih pesmi izbiral tudi kraje, ki so bili že v njegovem času skrajni, tudi ogrožen rob slovenskega narodnostnega ozemlja, kot so npr.

¹⁴ Aškerc namreč navaja toponime, npr.: Bagdad, Carigrad, Ispahan [sic!], Kairo, Delhi itd.

¹⁵ Aškerc jo imenuje Dunav.

¹⁶ Aškerc jo imenuje Ganga.

Landrijska¹⁷ jama v Benečiji (Atila in slovenska kraljica), Gosposvetsko polje (Knežji kamen) in Osojsko jezero (Mutec osojski). Z robov sta motiva rek Kolpe in Nadiže (Mea Kulpal, Atila in slovenska kraljica).

4 Grozljivi motivi narave v Aškerčevih baladah

Anton Aškerc se je na pobudo Frana Levca (Bernik 1980: 156) in v skladu z racionalno črto svojega značaja usmeril v epsko poezijo. Kot realistični pesnik se je oprijel balade, ki je bila znana tako v ljudskem kot umetnem pesništvu. Pri pisanju balad in romanc se je po Levčevem nasvetu zgledoval po Gottschalovi *Poetiki*, ki je v sodobni baladi sicer odsvetovala irealno fantastiko in priporočala pesniku, naj se približa razpoloženju sodobnega življenja, vendar je Aškerc v svoje balade mestoma še vključeval irealne fantastične motive,¹⁸ kar kaže na vpliv postromantike (Kos 2001: 203).

Grozljivost, ki jo ustvarjajo fantastični motivi, denimo duhovi in strahovi, se kljub Aškerčevemu načelnemu upoštevanju omenjene *Poetike* pojavi npr. v pesmih Mejniki, Knežji kamen in Ponočna pótница. Če lahko v teh pesmih duhove res razumemo le kot tvorbo psihičnih procesov epskega subjekta, pa v pesmih Iškarijot in Balada o jezeru o sanjah ni govora. Vsi fantastični motivi, ki bi jih lahko našli, tudi niso prav grozljivi. Motiv zmaja oz. pozoja pod Konjiško goro (Zmaj), ki bi lahko ogrozil okoliške prebivalce, je glede na moto k pesmi vzet iz bajčnih povedk (Stanonik 1999: 261–262) in zaradi tega pojasnila le deloma zbuja občutek grozljivosti. Na meji med grozljivostjo in pretresljivostjo je, če upoštevamo specifičnost takšnega epskega dogodka med kmeti v 16. stoletju, optičen pojav treh sonc in treh mavric na nebu (Znamenja na nebu). Fantastičen je motiv narave, tj. ženske v nadnaravni velikosti (List iz kronike Jurjevega kloštra), a je seveda pozitivnega, celo božanskega značaja.

Aškerc ustvarja grozljivost nekaterih svojih balad tudi z realnimi motivi iz narave, praviloma je njihov dogajalni čas noč (npr. Brodnik, Godčeva balada, Vojakova nevesta). V Mejniki, recepcijsko verjetno najbolj znani Aškerčevi baladi, je narava v osnovi realistično oblikovana: »V pozni temni noči / sam gre domov« (Aškerc 1946: 86). Kmeta Martina, ki se vrača s sejma, nekoliko vznemirja ljudska zgodba o

---

¹⁷ Sodobno: Landarska jama.

¹⁸ Gregor Kocijan v študiji Od romantične k realistični baladi v slovenskem pesništvu 19. stoletja meni, da ustvarja Aškerc v svojih baladah sicer tesnobno ozračje, a ne grozljivosti, in da v njih ni nadnaravnosti in fantastike oz. sta le navidezni in razlozljivi psihološko (Kocijan 2001: 114).

domnevnem strašenju ob cesti. Iz teme se nato zasliši glas, ki Martinu razodene, da mu govori neki pokojnik: »Oh, in sedaj, odkar moj duh odplaval / na oni svet« (Prav tam: 87). Klimaks balade je ob naravnem pojavu, blisku, ki Martinu razkrije soseda Vida, ki nosi težak mejnik. Pesnik ne opiše, kaj se je dogajalo neposredno za tem, ne pojasnjuje Martinovih čustev, le pove, da se je ta znašel doma in da še sam ni vedel, kako. Grozljivost je vzpostavljena s temno nočjo, bliskom, a tudi z glasom iz teme, ki se označi za duha, da gre torej za nekaj nadnaravnega, onstranskega. To dogajanje bi lahko razložili tudi s psihologijo po uspešni kupčiji verjetno nekoliko vinjenega človeka, ki se mu ob blisku zazdi, da med različnimi oblikami dreves vidi človeško postavo. A navajanje premege govora te osebe oz. duha in njegova vsebina vendarle govorijo v prid mnenju, da Aškerc za doseg grozljivosti sicer uporablja realistične motive iz narave, hkrati pa še ohranja tudi določen, čeprav majhen delež takšnih romantičnih oz. postromantičnih prvin, kot so duhovi.

5 Aškerc in panteistično razumevanje narave

Anton Aškerc je vse življenje iskal nedvoumno spoznanje. V želji za znanjem je bil kot dijak naročen na nemški konverzacijski leksikon in, kolikor je znano iz njegove korespondence, zaradi želje po dokončnem spoznanju vstopil v bogoslovje. Ko ni mogel sprejeti osnovnih dogmatičnih postulatov rimskokatoliške vere in njene tradicije, je aktivno iskal drugačne podlage za odkrivanje resnice in se pri tem ogreval tudi za naravoslovno znanost.¹⁹ Aškerc je kot duhovnik javno nasprotoval nekaterim cerkvenim dogmam in tradicijam, zanikal je npr. pomen spovedi in prehitro maševal, kar ga je privedlo v težavne odnose tako s predstojniki kot župljani. Aškerc ni nameraval biti filozof ali znanstvenik, temveč pesnik, zato različne ideje oz. svetovni nazori (materialistični monizem,²⁰ budizem, panteizem, antika, socialna misel, narodnostni ideali, gibanje svobodne misli) pri njem ne tvorijo sklenjenega sistema, temveč se prepletajo in si lahko deloma tudi nasprotujejo.

¹⁹ To je pomenilo miselno zamenjavo posebnega, teleološkega Božjega načrta, ki ga ima le-ta po nauku Cerkve namenjenega za človeka, za Darwinovo teorijo naravnega izbora. To teorijo je prek nemških časopisov in knjig tudi na Slovenskem populariziral materialistični monist Ernst Haeckel (Čeh Steger 2015: 16; Tarman 2011: 257–258). Janko Serbec (1834–1909) je o njej l. 1870 kot prvi v slovenščini objavil članek v *Slovenskem gospodarju* (Habjanič 2016: 109).

²⁰ Iz Aškerčevega pisma Josipu Vošnjaku z dne 11. februarja 1902 izhaja, da se Aškerc sicer ni imel za čistega materialista in da se je zavzemal za t. i. znanstveni panteizem, ki ga v omenjenem pismu sicer ne pojasnjuje. Iz sobesedila lahko le domnevamo, da je njegova podlaga znanost kot materialistično prepričanje, vendar razširjena z neko močjo, »ki še ni definirana« (Aškerc 1997: 125).

V nekaterih Aškerčevih pesmih motiv narave prerašča v idejo oz. svetovni nazor. Aškerčevo iskateljstvo si prizadeva namesto razodetega Boga na njegovem mestu najti naravo. V izbranih pesmih (Pevčev grob, Solus, Balada o potresu, Jaz, Luč iz neskončnosti, Izlet, List iz kronike Jurjevega kloštra) opazimo vedno večje primikanje k naravi, najprej bližnji nato bolj oddaljeni. Narava se vedno bolj osamosvaja in postaja samozadostna, kar navaja na razmišljanje o panteizmu.²¹

Marko Uršič v razpravi *Deus sive natura* v reviji *Poligrafi* (1998) izhaja iz Spinozovega izreka »Deus sive natura«, tj. bog je narava. Ugotavlja, da obsega panteizem v zahodni filozofiji več kot le Spinozovo filozofijo, vsebuje namreč različne filozofske nauke, ki jim lahko sledimo od stoikov in Plotina prek Bruna in Spinoze do Schellinga in Whiteheada. Ti nauki lahko različno razumejo že samo besedo narava, ki se po pomenu približuje vesolju, torej vsemu, kar je, podobno pa velja tudi za razumevanje boga. Ena od bistvenih značilnosti panteizma je, da bog ni transcendenčen, nekje zunaj, temveč je del vsega, kar sicer ne pomeni, da ima vse enako vrednost ali da je potrebno po božje častiti vsako stvarco. Uršič po Alasdairju MacIntyreju to strne v izraz, da je panteizem filozofsko-religiozni nauk, da »vse, kar obstaja, tvori 'enost' in da je ta vseobsegajoča Enost v nekem smislu božanska« (Uršič 1998: 7).²²

V tem članku panteizem sicer razumem v skladu s to kratko definicijo, a pri tem za pojem enosti ohranjam pojem narava, ki jo razumem nekoliko širše, ne le kot npr. drevesa, reke in ptice, temveč tudi kot gibanje vesoljskih teles, njihovo propadanje in nastajanje. Ob tem upoštevam kontekst konca 19. in začetka 20. stoletja na Slovenskem, kjer je pri vidnih katoliških tomističnih filozofov (Anton Mahnič, Alešu Ušeničniku in Mihaelu Opeki) izraz panteizem označeval predvsem misli, ki so odkrito ali prikrito nasprotovale katoliškim dogmam (npr. krščanskemu razodetju, človekovi odrešitvi po Bogu, Bogu kot osebnemu bitju).²³ To je razumljivo, saj tudi Sruck (1985: 155) trdi, da je panteizem lahko zelo blizu ateizmu.

---

²¹ Marja Boršnik meni, da se je Aškerc s pesmimi List iz kronike Jurjevega kloštra, Jaz, Luč iz neskončnosti in Izlet »še bolj približal svetli panteistični religioznosti« (Boršnik Škerlak 1939: 233).

²² O enotnem duhu oz. vesoljni duši v živi in neživi naravi je pisal tudi Ralph Waldo Emerson, ki ga je, kot je ugotovil Dušan Pirjevec, prebiral tudi Ivan Cankar (Čeh Steger 2015: 62).

²³ Po koncu obdobja t. i. slogaštva je postopoma nastopila v zadnjem desetletju 19. stoletja diferenciacija med liberalno in katoliško idejo (Grdina 2003: 129–137) ter je s tem prišlo do ostrih političnih in svetovnonazorskih obračunavanj med taboroma liberalcev in klerikalcev (Grdina 2003: 146–150). T. i. ločitev duhov je bila po Pogačnikovem mnenju zgodovinska nujnost, odločujočo vlogo pri njej je imel Anton Mahnič (Pogačnik 1998: 306–307).

Panteistično občutje se začne v pesmi Pevčev grob (1884), v kateri poleg ljubezenske bolečine pesnik razkrivava idejo najdenja miru in ravnovesja v naravi, česar si menih Stanko želi vsaj po smrti, a je pokopan v samostanu in prekrit s kamnito ploščo. Narava zato v teku let razruši stene samostana in pesnik je znova med cveticami in pticami. V primerjavi s tem je v Baladi o potresu narava rušilna in nevarna, opazno sporočilo pesmi je odsotnost Boga, ki bi skrbel za človekove potrebe. V pesmi Jaz (1895), ki je nastala po ljubljanskem potresu istega leta, se naravna sila predstavi z monologom, kar je pogosta Aškercева metoda ekspozicije misli. Narava, »moč prirodna živa«, nima posebnega odnosa do človeka, vodijo jo večni zakoni, ki ne uničujejo, le vse presnavljajo v večnem procesu. Tudi skrbnega Boga očeta ni več. Aškerc izpostavi možnost znanstvenega preučevanja te narave, kar bi vodilo k njeni pokoritvi. Na eno stran postavi takšno naravo, večne zakone, na drugo človeka, med njima je le odnos medsebojnega merjenja moči.

Aškerc po drugi strani v pesmi Solus (1885) še ohranja vero v Boga. Pesem govori o puščavniku, ki je razdal svoje imetje in se napoti v tujino. V samoti, ob studencu in pod palmo se želi posvetiti služenju Bogu, a ga preganjajo spomini na rodno vas, posvetne užitke in ljubljeno dekle. Teh skušnjav ga odreši smrt. Narava je prisotna: »dih nje sveti mu naproti veje« (Aškerc 1946: 62), a Solusu ne nadomešča Boga, temveč mu omogoča meditacijo oz. molitev: »Kak lahko mu tukaj je moliti / in moliti in Bogu služiti!« (Aškerc 1946: 62).

V Luči iz neskončnosti (1900) in Izletu (1900) preide k pomirjenosti z zakoni narave, ki ustvarjajo, uničujejo, presnavljajo cele svetove, hkrati pa je ta luč energija, ki oživlja stvarstvo. To se ujema z Aškercčevim prepričanjem o materiji z dušo, kot ga poda v članku o Giordanu Brunu (1900) kot oznanjevalcu »modernega monizma«, a ne materialističnega, temveč »nekakega oduševljenega, višjega« (Aškerc 1993a: 332). To nejasno, v sebi protislovno misel o monizmu z dušo, pri kateri gre v bistvu spet za dualizem, so sicer njegovi nasprotniki opazili in jo kritizirali. Pesmi sicer sporočata tudi subjektivno odtujenost od sveta ljudi, človeških skrbi in upov.²⁴ Človek je majhen, nepotreben, ubog. V Izletu označi celotno Zemljo kot »bleščeč nekaj nič« v vesolju.

²⁴ Anton Slodnjak meni, da se Aškerc v pesmih Luč iz neskončnosti in Izlet oddaljuje od panteizma Spinoze in se bliža enotnosti energije in materije, tj. energetskega monizmu W. Ostwalda (Slodnjak 1963: 158–159). Panteizem lahko sicer zaobseže tudi takšen pojem. Stresov *Leksikon filozofije* navaja, da so zelo blizu panteizmu ali čisto panteistične tudi različne materialistične in vitalistične filozofije narave, kot sta Ostwaldova in Haecklova (Stres 2018: 625).

Panteizem je Aškerc ubesedil tudi v pesmi *List iz kronike Jurjevega kloštra* (1900). S folklornim motivom kresne noči združi meniha Kuna, ki v svoji celici kopiči predmete svojega naravoslovnega zanimanja (minerale, živali in semena), je velikokrat odsoten, se zazira v naravo in pozablja na čas ter svoje obveznosti. V kresni noči se pred Kunovimi očmi narava personificira v erotični goli ženski figuri izjemnih dimenzij in se označi za pramater vsega, za naravo, a hkrati za božjo hčer. Ta narava v obliki ženske posebej poudari, da je čista. Vendar v bistvenem nasprotju s pesmima *Izlet* in *Jaz* nekoliko ohranja krščansko vrednost človeka in s tem antropocentričnost; Kunu namreč pravi: »A ti si človek, moj najlepši sin!« (Aškerc 1951: 124). Narava je v tej pesmi sicer pramati vseh stvari, a je po lastnih besedah tudi sama prišla iz božjih rok, kar je pravzaprav ohranitev judovsko-krščanskega stvarjenja.

6 Zaključek

Aškerc sprva motive iz narave ubeseduje iz okolja rojstne pokrajine Štajerske, ki je geografsko raznolika, kar upošteva pri ubesedovanju dogajalnega prostora v epskih pesmih. Navaja rečne toponime, opazi vinorodno pokrajino in prostore zgodovinskega spomina jugovzhodnega dela Štajerske vnese v slovensko literaturo. Tako v lirskih kot epskih pesmih uporablja denimo motive dreves, rož, ptic in drugih živali, atmosferskih pojavov in teles ter letnih časov. Viden je vpliv ljudskega slovstva. Ubesedi obilo motivov iz tujih okolij, kot npr. morje, palma in puščava, ki jih spozna predvsem na svojih potovanjih, a v pesmih, umeščenih v tuja okolja, uporablja prav tako že znane motive, npr. sonce in reke. Narava sodeluje pri ustvarjanju grozljivosti ali tesnobnosti njegovih balad, a so mestoma še vedno omenjeni duhovi, ki jih lahko pojasnimo tudi s psihologijo. Narava postane v določenih pesmih vsemogoča sila, ki prinaša pokoj in celostnost, a se lahko izkaže tudi za rušilno, človeku neprijazno silo. Narava postane panteistična enost, ki je v nekem smislu božanska, in se v Aškerčevih pesmih izrazi tudi kot večno, od človeka neodvisno gibanje planetov in zvezd po vesolju, a lahko drugod še ostaja v vlogi povezave s transcendenčnim Bogom. Aškerc se je v svojem svetovnonazorskem iskanju sicer deklarativno oddaljeval od krščanstva oz. katolištva, kot so ga razglašale takratne cerkvene oblasti, a je kljub približevanju panteizmu in budizmu ohranjal nekatera njena učenja, npr. stvaritev narave, ki jo je uvidel tudi v obliki ženske.

Literatura

- Anton AŠKERC, 1946: *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS.
- Anton AŠKERC, 1951: *Zbrano delo*, 2. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS.
- Anton AŠKERC, 1991: *Zbrano delo*, 6. Ur. Vlado Novak. Ljubljana: DZS.
- Anton AŠKERC, 1993: »Erotika« pa »Čaša opojnosti«. *Zbrano delo*, 7. Ur. Vlado Novak. Ljubljana: DZS. 284–305.
- Anton AŠKERC, 1993a: Giordano Bruno. *Zbrano delo*, 7. Ur. Vlado Novak. Ljubljana: DZS. 330–334.
- Anton AŠKERC, 1997: *Zbrano delo*, 8. Ur. Vlado Novak. Ljubljana: DZS.
- France BERNIK, 1980: Levec – literarni kritik, vzgojitelj in organizator. *Problemi slovenske književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 148–170.
- Marja BORŠNIK, 1962: Aškerc. *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja. 411–433.
- Marja BORŠNIK, 1981: *Anton Aškerc*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Marja BORŠNIK ŠKERLAK, 1939: *Aškerc*. Ljubljana: Založba Modra ptica.
- Jožica ČEH STEGER, 2015: *Ekokritika in literarne upodobitve narave*. Maribor: Litera.
- Igor GRDINA, 2003: *Sloenci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaike 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba.
- Oskar HABJANIČ, 2016: Darvinizem na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 70/1–2. 98–126. Dostop 4. 5. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZMHCNTDQ>
- Marko JUVAN, 2006: Kulturni spomin in literatura. *Literarna veda v rekonstrukciji*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. 259–294.
- Gregor KOCIJAN, 2001: Od romantične k realistični baladi v slovenskem pesništvu 19. stoletja. *Razgledi po slovenski književnosti*. Ljubljana: Debora. 95–122.
- Janko KOS, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dušan PIRJEVEC, 1958: Refleksije: Aškerčev problem. *Naša sodobnost* 60/11, 1016–1024. Dostop 4. 5. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-71P3VKPF>
- Jože POGAČNIK, 1998: *Slovenska književnost 1*. Ljubljana: DZS.
- Ivan PRIJATELJ, 1970: Anton Aškerc. *Izbrano delo*, 2. Ljubljana: Mladinska knjiga. 93–138.
- Rasto PUSTOSLEMŠEK, 1957: Moji spomini na Antona Aškerca. *Aškerčev zbornik*. Ur. Vlado Novak. Celje: Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva. 145–151. Dostop 4. 5. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IVQJFN0Y>
- Anton SLODNJAK, 1957: Aškerčeve Balade in romance (1890). *Aškerčev zbornik*. Ur. Vlado Novak. Celje: Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva. 13–19. Dostop 4. 5. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IVQJFN0Y>
- Anton SLODNJAK, 1961: *Zgodovina slovenskega slovstva*, 3. Ljubljana: Slovenska matica.
- Anton SLODNJAK, 1963: *Zgodovina slovenskega slovstva*, 4. Ljubljana: Slovenska matica.
- Vlado SRUK, 1985: *Mali filozofski leksikon*. Maribor: Obzorja.
- Marija STANONIK, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.
- Anton STRES, 2018: *Leksikon filozofije*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba.
- Franc ŠRIMPF, 1978: Indijski motivi in vplivi indijske filozofske misli v pesmih Antona Aškerca. *Jezik in slovstvo* 24/3–4, 115–121.
- Kazimir TARMAN, 2011: Ernst Haeckel – »opičji profesor iz Jenae«. *Proteus* 73/6, 253–263.
- Marko URŠIČ, 1998: Deus sive natura. *Poligrafi* 3/9–10 (Panteizem), 3–85.

Nature in Anton Aškerc's selected poems dating from before 1900

For Anton Aškerc (1856–1912), a realist poet, nature went from being a motif in his poetry to becoming one of his main conceptual premises, intersecting with his interest in classical antiquity, pantheism, and an active notion of Buddhism. The analysis includes a selection of Aškerc's poems dating from between 1877 and 1900, by which year his first three volumes of poetry had been released: *Balade in romance*

(1890), *Lirske in epske poezije* (1896), and *Nove poezije* (1900). Unlike his later years, Aškerc's beginnings as a poet still saw lyrical poems with lyrical accounts of nature (*Jesenske pesmi*). Such descriptions, though rare, can still be found in the last of the collections mentioned above (e.g. in *Zaljubljena*). Aškerc then denounced sentimentality (*Moja muža*), focusing on epic poetry instead. Nature is often depicted therein realistically and vividly (e.g. a full moon, an old lime tree, winter weather, spring). Occasionally, following examples from folk poetry, nature is anthropomorphised, but almost invariably turns a blind eye to human suffering (*Anka*). In his ballads and romances Aškerc acted on Levec's suggestion and took inspiration from Gottschall's *Poetike*, in which the German poet and literary historian advised against the unreal and fantastic. Even so, Aškerc did employ fictitious fantastic elements in some of his ballads (*Znamenja na nebu*, *Zmaj*, *Ponočna pótница*), while using realistic motifs from nature to build the typically sinister atmosphere of the ballad (*Brodniki*; *Godčeva balada*). His poems include motifs or truncated motifs from the world of the then Štajerska region (*Svatba v Logel*), its geographical features (*Vinska bajka*), places of historical importance (Brežice, Celje Castle), rivers (the Savinja, the Sava, the Drava), and similar, or nature-related, concepts taken from the margins of the Slovenian national territory (*Atila in slovenska kraljica*). Adding elements from foreign, exotic places and environments was one of Aškerc's significant contributions to Slovenian poetry. That said, the poems featuring passionate accounts of the places he visited on his journeys (the Dual Monarchy, the Balkans, Italy) have been noted not so much for their descriptions of nature as for their deliberations on freedom and national and social issues. These only occasionally give way to lyrical depictions of the sea and sun in the Mediterranean (*Po Bosporu*). In some of Aškerc's poems, nature also appears as an idea of something greater, all-embracing, or universal. At times a destructive force (*Balada o potresu*), it may transform into a calming presence one could describe as pantheistic (*Pevčen grob*). In philosophical discourse, pantheism refers not only to Spinoza's slogan "Deus sive natura" but generally denotes the philosophical and religious doctrine that all things compose a "unity", and that this all-encompassing Unity is, in a sense, divine (Uršič 1998: 7). The poems that stand out for their philosophical reflection on the poet's pantheistic perception of nature include *Jaz*; *Luč iz neskončnosti*; and *List iz kronike Jurjevega kloštra*. While such pantheism cannot be attributed to Aškerc's entire philosophical and religious system without disregarding his commitment to national, social and liberal ideas, it does testify to the importance he attached to nature.

